

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Державної установи
«Інститут всесвітньої історії
НАН України»
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор

А.І. Кудряченко

«15» травня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ТА СВІТОВОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

галузь знань: В «Культура, мистецтво та гуманітарні науки»
спеціальність: 032 (В9) Історія та археологія
освітній рівень: третій (доктор філософії)
освітньо-наукова програма: Історія
вид дисципліни: обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2025/2026
Кількість кредитів ЄКТС	3
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Ухвалено Вченою радою
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 3 від 15 травня 2025 р.)

Київ – 2025

Розробники програми:

СТЕЛЬМАХ Сергій Петрович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»;

ПОТЄХІН Олександр Володимирович - доктор історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України».

І. ОСВІТНЯ СКЛАДОВА

Тематичний план

	Назва теми	лекц	семін	самоств	всього
1.	Поняття методології історії та методи історичного дослідження	4	4	10	18
2.	Формування історичного мислення в Україні та його вплив на історичне пізнання	2	2	4	8
3.	Формування теоретичних та методологічних підходів до історії	4	4	8	16
4.	Теорія історичного пізнання баденської школи неокантіанства	2	2	4	8
5.	Теорія формальної історії Макса Вебера	2	2	4	8
6.	Соціальна історична наука і культурна історія ХХ століття	2	2	4	8
7.	Соціально-орієнтована історіографія США та “критична соціальна історія” в Німеччині	2	2	4	8
8.	Цивілізаційні підходи до вивчення історичного процесу	2	2	4	8
9.	Постмодернізм і сучасні напрями історичної науки	2	2	4	8
	Разом	22	22	46	90

Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач та програмні результати навчання

Загальні	Здатність породжувати нові ідеї. Оволодіння дослідницькими навичками та вміннями. Здатність працювати самостійно. Вміння використовувати отримані навички для системного наукового пошуку та подальшої їх трансляції.	Методологія сучасної української та світової історичної науки ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
Фахові	Засвоєння основ базових знань з професії. Спроможність до синтезу та дедуктивного розв'язання теоретичних проблем, що виникають в процесі наукової діяльності. Здатність до вибору певного виду історичної інформації.	
Професійно-комунікативні	Здатність спілкуватися з експертами з інших галузей. Навички роботи у науковому колективі.	

Анотація змісту нормативних та дисциплін вільного вибору

ППН2 Методологія сучасної української та світової історичної науки

Мета навчальної дисципліни – підготувати фахівців до розуміння практичних проблем історичного пізнання, формування системного і цілісного уявлення про основні проблеми методології сучасної української та світової історичної науки, специфіку їх постановки і розв'язання в історичних дослідженнях методологічними новаціями сучасної української та світової історичної науки.

Завдання: надання аспірантам системи знань щодо ключових напрямів методологічних пошуків, які розгортаються навколо історії, проаналізувати світові течії та методологічні підходи в сучасній історіографії та іноземних виданнях, ввести до надбань аспірантів широкий спектр термінів, що стосуються рефлексії, осмислення роботи історика, у тому числі з суміжних сфер інтелектуальної діяльності – філософії, соціології, лінгвістики, психології, логіки, адаптувати мислення аспірантів до рівня сучасної літератури, навчити обговорювати свої дії як істориків-науковців мовою високого теоретичного узагальнення, привчити вести діалог з представниками різних сучасних шкіл і напрямів.

За підсумками вивчення дисципліни аспірант повинен знати:

- визначення понять методології, наукового методу, об'єкту і предмету історичного пізнання;
- методологічні підходи та сучасні світові течії;
- основну літературу з методології сучасної історичної науки та світової історичної науки;
- методологічне наповнення основних історіографічних напрямів: позитивізму, структуралізму, постмодернізму;
- провідних українських, діаспорних та іноземних науковців-істориків.

За підсумками вивчення дисципліни аспірант повинен вміти:

- здійснювати інтерпретацію методологічних засад того чи іншого історичного твору;
- формулювати об'єкт, предмет, актуальність, мету та завдання власного дослідження;
- застосовувати науковий досвід вітчизняної та світової історичної науки при здійсненні власних наукових досліджень;
- втілювати на українському ґрунті сучасні світові методологічні підходи та напрямки;
- використовувати отриманні знання на практиці;
- аналізувати з позицій сучасних методологій історичний процес минулого і сучасності.

Схема формування оцінки.

Форми оцінювання:

Семестрове оцінювання:

Оцінювання роботи під час лекційних занять : блиць-опитування – 24 бали/14 балів*

Оцінювання роботи під час тестування – 24 бали/14 балів

Контрольна робота – 12 балів/8 бали

* максимальний бал / пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

Підсумкове оцінювання:

Форма оцінювання – ЕКЗАМІН

Максимальна кількість балів, які може отримати студент – 40.

Оцінюються такі результати навчання:

- знання історичних фактів,
- розуміння процесів і тенденцій світової історії;
- вміння з'ясувати причини, визначити їхні рушійні сили, встановити причинно-наслідкові зв'язки між конкретними подіями, оцінити наслідки історичного явища.

Мінімальний пороговий рівень екзаменаційної оцінки, за якої екзамен вважається складеним – 24 бали.

Необхідна умова допуску до екзамену: слухач не допускається до сесії, якщо під час семестру набрав менше ніж 20 балів (критично-розрахунковий мінімум). Рекомендований мінімум допуску – 36 балів (14+14+8=36).

7.2. Організація оцінювання:

Контроль знань здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів формують семестрові бали, отримані з усіх тем – бали, отримані під час семінарів (усні опитування); за виконання рефератів / академічних есе; за виконання тестових завдань та бали, отримані під час складання підсумкового контролю за виконання запропонованих завдань.

Продовж семестру оцінюється робота аспіранта: доповідь, реферат, коментарі, доповнення, участь у дискусії. Критеріями оцінювання відповіді під час семінару є:

зміст виступу, повнота розкриття питання	1 бал
структура, логіка викладення матеріалу	1 бал
використання джерел	1 бал

Реферат подається викладачеві на останньому занятті

Критеріями оцінки самостійної роботи є:

глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція	20 балів;
тема розкрита неповно	15 балів;
реферат суто компілятивного рівня (не зараховується)	1 бал.

У випадку відсутності слухача з поважних причин відпрацювання та перескаладання робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 року.

Рекомендований мінімум для допуску до екзамену – 36 балів.

Шкала відповідності оцінок

Екзаменаційна оцінка є сумою балів поточного, модульного і підсумкового контролю:

Робота на заняттях	Контрольна робота	Модульний контроль (1 модуль)	Іспит/залік	Підсумкова оцінка
5	20	25	50	100

Шкала відповідності

За 100-бальною шкалою	Оцінка за національною шкалою	
90-100	відмінно	5
75-89	добре	4
60-74	задовільно	3
35-59	Незадовільно	2

Зміст дисципліни за темами:

Тема 1. Поняття методології історії та методи історичного дослідження.

Місце і роль методології історії в системі історичних дисциплін. Взаємозв'язок методології історії з історіографією, джерелознавство, загальною історією, філософією. Методологія історії: термінологічне значення, обсяг поняття. Предмет, структура і функції методології історії. Формування методології історії в самостійну наукову дисципліну. Дискусійні проблеми методології історії на сучасному етапі розвитку історичної науки. Предмет і функції методології історії. Структура предмету методології історії. Короткий нарис розвитку методології історії в минулій і сучасній літературі.

Загальнометодологічні принципи використання методів в історичному дослідженні - залежність від предмету дослідження, теоретичних концепцій (Об'єкт-теорія) і застосування багаторівневої методики. Загальнологічні методи і прийоми дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, системний підхід, тощо). Міждисциплінарні методи (статистичний, кліометричний, психологічний). Спеціальні методи. Методи критики джерел (внутрішня і зовнішня). Ідіографічний (описовий) метод. Історико-порівняльний метод (порівняння за аналогією, порівняння за контрастом, генералізація). Історія трансферу і "пересікаюча" історія. Біографічний метод. Синхронний і діахронний методи. Методи "усної історії". Метод просопографії. Метод раціональної реконструкції тексту. Метод історико-культурної атрибуції.

Тема 2. Формування історичного мислення в Україні та його вплив на історичне пізнання.

Процес формування історичного мислення в Україні розглядається від другої половини XIX ст. Праці українських істориків: М. Костомарова, М. Маркевича, М. Драгоманова, М. Грушевського.

Поняття історичний процес і процес історичного пізнання на основі розуміння історичної альтернативи та з позицій історизму.

Напрями розвитку історичного пізнання XIX – XXI ст. Позитивізм і неопозитивізм, неокантіанство, теорії конвергенції і постіндустріального суспільства.

Тема 3. Формування теоретичних та методологічних підходів до історії

Підходи до розвитку історичного пізнання та історичної науки в цілому, а також використання методів соціології, соціальної педагогіки і психології.

Історичні течії та наукові школи кінця XIX ст. Характеристика наукових шкіл В. Ключевського, М. Соловйова, В. Антоновича, та ін., які існували в часи Російської та Австро-Угорської імперій.

Вибір дослідницької проблеми. Основні принципи евристики.

Постановка дослідницьких гіпотез. Історіографічне опрацювання проблеми. Напрями пошуку джерел. Типи джерел і основні правила їх використання. Архівні фонди і правила їх використання. Виявлення фактичного змісту історичних подій і побудова темпорального каузального ряду. Факт як елемент каузального ряду і факт як засіб пізнання. Реконструкція подій минулого. Види історичного викладу і правила оформлення. Публікація результатів наукового пошуку. Поняття “наукової культури”. Наукова дискусія. Засоби наукової комунікації (фахова періодика, конгреси, конференції, круглі столи, семінари тощо). Організація і проведення. Наукові фонди. Можливості фінансування наукових досліджень. Етика вченого.

Тема 4. Теорія історичного пізнання баденської школи неокантіанства.

Гносеологічні проблеми історії баденської школи неокантіанства (В. Віндельбанд і Г. Ріккерт). Поняття номотетичних та ідіографічних наук. Теорія цінностей. Індивідуалізація як основний принцип пізнання історії. Утворення історичних понять. Російська філософія історії. Ідея російського месіанства. “Російський соціалізм”. Філософія історії російського лібералізму. Теорія культурно-історичних типів. Соціологічний напрям в російській філософії історії. Релігійна філософія історії.

Тема 5. Теорія формальної історії Макса Вебера.

Криза класичного Історизму. Міжнародна методологічна дискусія. В. Дільтей і формування нової можливості “об’єктивного” пізнання історії. Теорія “раціональності” М. Вебера. “Ціннісна інтепретація” і “фактологічне пізнання”. “Історичний факт” в контексті теорії “адекватного причинного зв’язку”. Поняття “ідеального типу”. Логіка історичного пізнання Б. Кістяківського. Утвердження принципів теоретичного і методологічного плюралізму.

Тема 6. Соціальна історична наука і культурна історія ХХ століття.

Зародження міжгалузевої аналітичної соціальної історичної науки. Французька школа “Аналів”. М. Блок, Ф. Бродель, Л. Февр, Ж. Ле Гофф). Поняття історичної структури і людини як соціального організму. Міждисциплінарний підхід з використанням методів і досягнень суміжних наукових дисциплін — антропології, соціології, психології, демографії, географії, біології, лінгвістики, історії мистецтва і літератури. “Тотальна історія”. “Історична довгочасність”. Дослідницькі комплекси — “час”, “простір”, “шлюб”, “сім’я”, “дитинство”, “сексуальність”, “народна культура” тощо.

Тема 7. Соціально-орієнтована історіографія США та “критична соціальна історія” в Німеччині.

“Прогресивні історики” (Ф. Тернер, Дж. Робінсон). Соціальний оптимізм і віра в процес модернізації. Квантифікація. Розвиток історичної

демографії й соціально-економічної історії. Культурна історія. Перенесення центру інтересу від структур і процесів на культуру, образи життя, внутрішні досвіди конкретних людей.

Ф. Фішер, Х-У. Велер, Ю. Кока. Спадщина М. Вебера й О. Хінтце та німецька соціальна історія. Дослідження проблем індустріальних суспільств. Людина в соціальній структурі суспільства. Взаємозв'язок "цінностей" і внутрішнього досвіду. Порівняльно-історичні методи (Т. Шідер, Ю. Кока).

Тема 8. Цивілізаційні підходи до вивчення історичного процесу.

Теорія історичних циклів О. Шпенглера і А. Тойнбі. Наголошується на основних критеріях дослідження цивілізацій і, зокрема, на достатності або самодостатності полів історичних досліджень. Онтологічні та гносеологічні проблеми історії. Проблема "історичного мислення" у філософії історії Р. Колінгвуда, розглядається методика і методологія вченого на основі його концепції розуміння історичного процесу та історичного пізнання.

Концепція єдності світового історичного процесу К. Ясперса. Проблема смислу в історії (К. Левіт, М. Мюллер, Ф. Фукуяма, Р. Козеллек). Аналітична науково-теоретична модель раціонального пояснення історичних подій ("охоплюючий закон" К. Гемпеля, "раціональне пояснення" У. Дрея). Герменевтика як засіб розуміння історії у концепції Г.Х. Гадамера. Події і структури. Модальності часу. Прискорення і уповільнення в історії. Простір і історія. Поняття "дисциплінарної матриці" Й. Рюзена.

Тема 9. Постмодернізм і сучасні напрями історичної науки.

Історична наука постмодернізму. Л. Стоун і "відродження історичного нарративу". "Метаісторія" Х. Уайта. Історична Антропологія і Етнологія. "Щільний опис" К. Геертца. "Лінгвістичний поворот" і історична наука. Ю. Лотман. Деконструктивізм. Я. Дерріда. "Археологія знання" М. Фуко. "Нова історія жінок і гендерна історія". "Історія повсякденностей", "Мікроісторія", "Нова Культурна і Інтелектуальна історія", "Oral History" (К. Гінзбург, К. Поні, Ф. Бродель, П. Бурке, Н.З. Девіс, Х. Медік, Л. Нітхаммер та ін.). Історія сучасності. Історія імперій. Історія культур пам'яті. Історія понять.

Характеристика джерел і літератури з методології української та світової історичної науки. Сучасна наукова вітчизняна та зарубіжна історіографія.

Список літератури:

1. Зашкільняк Л. О. Методологія історії / Л. О. Зашкільняк. – Л. : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1999. – 228 с.
2. Бойченко І.В. Методологія історії / І. Бойченко // Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. [ред. кол. : В.М. Литвин, В.І. Гусєв, А.Г. Слюсаренко, І.В. Бойченко, С.Ф. Пивовар, А.О. Ручка, Т.І. Ящук]. – Київ : Вища школа, 2002. – С. 243-244.

3. Кондратюк К. К., Сухий О. М. Сучасна національна історіографія новітньої історії України (1914–2009 рр.) / Кондратюк К., Сухий О.: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 262 с.
4. Мартинов А. Історична наука у ФРН: між національною і глобальною парадигмами // *Historia Lokalis. Historia Globalis. Студії на пошану Андрія Кудряченка*. – Київ, 2024. – С. 286-305.
5. Потульницький В. А. Українська та світова історична наука: рефлексії на межі століть // *Укр. іст. журн.* – 2000. – № 1. – С. 3.
6. Історіографічний словник: Навчальний посібник / За ред. С. І. Посохова. – Х. : Східно-регіон. центр гуман.- освіт. ініціатив, 2004. – 340 с.
7. Словник історичних термінів і понять / Упоряд. А. О. Данильєв, Л. І. Калініна, В. К. Терещенко. – Луганськ : Янтар, 2000. – 112 с.
8. Стельмах С.П. «Минуле, яке не минає»: націонал-соціалізм в політиці пам'яті ФРН та історичній політиці НДР // *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. – № 4 (24). – С. 7-25.
9. Стельмах С.П. Сучасна німецька політика пам'яті: методологічна концепти і нові вектори. *Пам'ять про другу світову війну: переможці і переможені*: збірник наукових праць / за загальною редакцією доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Кудряченка А.І.– Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. – С. 39-50.
10. Таран Л. В. Проблеми епістемології історії: від позитивізму до постмодернізму (на прикладі французької, російської, української історіографії) // *Укр. іст. журн.* – 2007. – № 2. – С. 185–196.
11. Словарь основных исторических понятий: Избранные статьи в 2-х томах. / Германский исторический ин-т; пер. с нем. – М.: Новое литературное обозрение, 2014. – Т.1.-2014.-736 с. Т.2.-2014. – 756 с. **(у бібліотечному фонді Інституту)**
12. Сучасна українська історіографія : проблеми методології та термінології : матеріали Всеукр. наук.-методол. семінару (Київ, 17 черв. 2004 р.). – К. : [б. в.], 2005. – 108 с.
13. Корнеліссен Х. Національно-консервативна історіографія в Німеччині з 1870 року // *Історія та історіографія в Європі*. 2004. Вип.3.
14. Тойнбі А. Дослідження історії /А. Тойнбі. – К.:Основи,1995.– Т.1.- 614с.
15. Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу / Пер. з нім. К.: Дух і літера, 2005.
16. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». М., 1993.
17. Склокін В.В. Міжнародна наукова конференція "Історія історіографії і методологія історії в Польщі та Україні: традиції і сучасність" // *Український історичний журнал : науковий журнал / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, Ін-т політ. етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса*. – Київ, 2013. – № 6 (513), листопад - грудень. – С. 223-224.
18. Потульницький В. Українська та світова історична наука / В. Потульницький // *Український історичний журнал*. – 2000. – № 1, 2, 3, 4.
19. Підтримка санкційного режиму проти рф Туреччиною та країнами

Південного Кавказу, Центральної Азії <https://prismua.org/sacntions2467/>

20. Зовнішня політика all inclusive. Що означає прагнення Туреччини вступити до БРІКС та чи зможе Анкара бути партнером одночасно для всіх? <https://www.ipg-journal.io/ua/rubriki/zovnishnja-politika-ta-bezpeka/zovnishnja-politika-all-inclusive-2284/>

21. Костенко В. Конституція Мідхата в контексті історії конституціоналізму в Туреччині. <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/579/1/Костенко%20В.pdf>.

22. Чубрикова О.О. Нові підходи у реалізації зовнішньої політики Турецької Республіки: переваги багатовекторності. «Науковий вісник Дипломатичної академії України», 2011, вип. 17 [www.http://vuzlib.com/content/view/2596/31](http://vuzlib.com/content/view/2596/31)

23. Ірина Крук. Повернення Мао? <https://prismua.org/povernennia-mao/>

24. Геополітичний вимір зовнішньої політики Китаю на пострадянському просторі: повзуча економічна експансія <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/16112>

25. Особливості сучасної політики Китайської Народної Республіки на міжнародній арені <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/2305>

26. Крамар Ю. Всесвітня історія: методологічні та історіографічні проблеми Навчально-методичні рекомендації для здобувачів третього освітнього рівня за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Луцьк, 2024. – 91 с.

Організація оцінювання

Контроль знань слухача здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів формують семестрові бали, отримані з усіх тем (бали, отримані за письмові роботи (у формі тестування); бали, отримані за виконання індивідуальних завдань; бали, отримані за самостійну роботу (підготовка презентацій, доповідей), бали за залік.

Результат навчання: 1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1	Знати сутність політики геноцидів, Їх причини, походження, реалізацію.	Лекції, самостійна робота	Контрольна робота	20%

1.2	<i>Знати</i> теоретичне обґрунтування, бути обізнаними з витоками і засадами впровадження цих ганебних явищ в практику	<i>Лекції, самостійна робота</i>	<i>Тест</i>	10%
2.1	<i>Вміти</i> характеризувати і оцінювати основні події, процеси і тенденції політики геноцидів в СРСР і пострадянський період	<i>Семінари, самостійна робота</i>	<i>Усне опитування (доповіді, коментарі, обговорення)</i>	20%
2.2.	<i>Вміти</i> знаходити й аналізувати відповідні історичні джерела і наукову літературу, присвячену дослідженню цієї тематиці, визначати об'єктивну інформацію, спираючись на дослідження провідних учених	<i>Семінари, самостійна робота</i>	<i>Усне опитування (доповіді, коментарі, обговорення, колоквиум)</i>	15%
3.1	<i>Вміти</i> чітко, логічно, структуровано і аргументовано викладати інформацію з проблематики курсу та аналізувати її усно і письмово	<i>Самостійна робота</i>	<i>Виступ, презентація, відповіді на запитання</i>	20%
3.2	На основі вивченого матеріалу підготувати реферат	<i>Самостійна робота</i>	<i>Реферат</i>	15%

Результати навчальної діяльності оцінюються за **100-бальною шкалою**.

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни з програмними результатами навчання

Результати навчання дисципліни (код) Програмні результати навчання (назва)	1.1	1.2.	2.1	2.2.	3.1
ПРН 1. Знати найважливіші факти, події і процеси політики геноциду .	+	+	+	+	
ПРН 2. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності.	+	+	+	+	+
ПРН 4. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі.	+	+	+	+	+
ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими			+	+	+

історичними джерелами, з акцентом на європознавчих, американознавчих і сходознавчих джерелах					
ПРН 11. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов.			+	+	+
ПРН 13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів Європи, Америки, Азії, Африки та світу в цілому, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, а також взаємозв'язки і взаємовпливи народів і держав продовж історії, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.			+	+	+